

УДК [061.1+327.3:327.57](341.01)

Міжнародний режим як парадигма і форма міжнародних відносин

Андрій Тюшка,
аспірант кафедри міжнародних відносин
і дипломатичної служби
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету
ім. Івана Франка

У статті відстоюється необхідність поглиблення дискурсу в українській політичній науці щодо концепції міжнародних режимів, які представлено як форму сучасних міжнародних відносин, виражену через принципи, норми, правила і процедури прийняття рішень залучених акторів. Пропонується, зокрема, модель аналізу міжнародних режимів.

Ключові слова: міжнародний режим (безпеки), моделі міжнародних відносин.

The article asserts the actual need for a deeper discourse analysis in Ukrainian political science of an international regimes' concept which are presented as a model of modern international relations, defined via principles, norms, rules and decision-making procedures of the actors engaged. Hence, a model of international regimes analysis has been suggested.

Keywords: international (security) regime, international relations models.

„Ми живемо у світі міжнародних режимів”, – запевняє нас іменитий дослідник міжнародної співпраці О. Янг [33, с. 11]. І такі запевнення не що інше, як результат наукового моніторингу міжнародної співпраці у різних сферах суспільного і міжнародного життя: існують режими, що „належать до монетарної сфери... інші регулюють міжнародну торгівлю товарами... Деякі режими функціонують задля регулювання використання природних ресурсів на міжнародному рівні... чи активізації зусиль для

їх збереження... Водночас інші режими врегульовують проблематику контролю за озброєннями на міжнародному рівні... чи використання сили у міжнародній спільноті... Існують, утім, такі міжнародні режими, до сфери регулювання яких входять одразу кілька сфер у межах чітко визначеного географічного простору..." [33, с. 11].

Позаяк сучасні міжнародні відносини (диверсифіковані й широкі за колом учасників і предметом регулювання) характеризуються паралельним існуванням міжнародних режимів, перелік яких невичерпний [див., напр., про концептуалізацію двосторонніх міжнародних відносин як форми міжнародного режиму: 1, с. 65 - 70], а значення – надзвичайне, то головний виклик для академічної й політичної спільноти сучасності полягає в тому, щоби зрозуміти суть, функціональну природу, правила й механізми того чи того режиму, що має сприяти як активізації акторності в межах режиму, так і ефективізації функціонування його самого. Тим більше, що „концепція міжнародного режиму”, на думку Г. Мюллера, „прагне дати відповідь на [такі] важливі питання міжнародної політики: як може виникнути і забезпечитись на тривалий час співпраця між державами-суперницями, що може ускладнити її подальше існування та що може призвести до її припинення?” [24, с. 277]. А тому справжній виклик у сфері дослідження міжнародних режимів, представлений фундаментальними працями американських теоретиків і науковців франкфуртської школи міжнародних режимів, становлять саме режими безпеки на кшталт режиму колективної безпеки Організації Північноатлантичного Договору (НАТО), режиму кооперативної безпеки Західноєвропейського Союзу (ЗЕС) та Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі (ОБСЄ), достоту як і режиму інтегративної безпеки Європейського Союзу (ЄС), який нині створюється.

Викликом, власне, є акумулювання й використання теоретичного потенціалу для аналізу практичної сфери безпекових відносин між державами. І в цьому плані Г. Мюллер зізнається, що „на жаль, американська режимна дискусія цього досі не спромоглася зробити. Р. Хервіс, котрий зробив у цьому плані найважливіший вклад, наполягав на тому, щоби застосовувати поняття режиму у всій його повноті на всю сферу безпекових відносин між державами і, що не дивно, зустрівся з труднощами такого підходу” [24, с. 277]. Сам же Г. Мюллер спробував застосувати теоретичний потенціал школи міжнародних режимів для вивчення режиму нерозповсюдження ядерної зброї [24, с. 277 - 313]. Однак доволі переконливо представлено теорію, згідно з якою міждержавні відносини також (і власне!) у безпековій сфері з користю можна дезагрегувати таким чином, щоби режимний аналіз можна було застосувати окремо до кожної предметної сфери [5; 7, ch. 13 - 14]. Натомість українська політична наука й досі не активізувалася у цьому перспективному напрямі досліджень – ані у статусі активного теоретичного моделювання, ані у статусі пасивного оглядача.

Амбівалентна природа міжнародних режимів і різноплановість їх бачення теоретичними школами міжнародних відносин породжує логічні сумніви і питання на кшталт „Чому слід вивчати саме міжнародні режими як модель міжнародних відносин?”. Відповідь на таке запитання аргументують такі дослідники міжнародних режимів, як Дж. А. Фінлейсон і М. В. Захер, які вважають, що „науковці вивчають режими тому, що вони зацікавлені у тенденціях і моделях поведінки, що відрізняються від тих, які, за припущенням, існують у „традиційній” міждержавній системі” [6, с. 277]. А зважаючи на деканонізацію і диверсифікацію сучасних міжнародних відносин, режимний підхід з поглибленим вивченням нетрадиційних явищ і процесів світової політики й міжнародного права (поряд з урахуванням традиційних одиниць аналізу на кшталт сили та інтересу) приховує в собі чималий евристично-експланаційний потенціал навіть попри те, що режимна теорія доволі молода і не повністю сформ(уль)ована.

Не можна не погодитися з думкою П. Баршдорфа [3, с. 10], що саме Дж. Раггі, знаному американському політологу, слід віддати належне за впровадження 1975 року в літературу з міжнародних відносин терміна „режим”, який він запозичив зі сфери міжнародного права і означив як „сукупність взаємозалежних очікувань, правил, планів, організаційних ініціатив і фінансових зобов’язань, прийнятих групою держав” [27, с. 570]. Раггівське концептуальне нововведення викликало неабияке зацікавлення дослідників і результувало у чималу кількість напрацювань у цьому напрямі. Саме в середині 1970-х років дослідники міжнародних відносин почали зосереджуватися на режимах як концепції, що використовувалася для аналізу і тлумачення дедалі більшої кількості міжнародних угод з торгівлі, фінансових відносин та екологічних проблем [15; 20]. У 1970-х - 1980-х роках фокус наукових досліджень міжнародних режимів залишався, головним чином, обмеженим цими сферами, що не стосувалися проблем безпеки. 1990-і роки означились активізацією досліджень власне безпекових матерій міжнародних відносин із застосуванням режимного підходу, серед яких, до прикладу, був контроль над озброєннями та реформування НАТО після завершення „холодної війни”, що виконувалися у межах теорії неоліберального інституціоналізму [13; 16].

Утім основоположними працями з теорії міжнародних режимів вважаються, зокрема, спецвипуск журналу „International Organization” 1982 року за редакцією С. Д. Краснера [21], книга Р. О. Кеохейна „After Hegemony” 1984 року [17] і праця О. Янга „International Cooperation” 1989 року [33]. Серед європейських національних шкіл міжнародних відносин помітний вклад у поглиблення теорії міжнародних режимів зробили теоретики франкфуртської школи теорії міжнародних відносин Ф. Ріттбергер [26; 25], Б. Колер-Кох [19], Г. Мюллер [23], К.-Д. Вольф та М. Цюрн [29].

Загалом автори фундаментальної праці з теорії міжнародних режимів А. Газенклевер, П. Майер та Ф. Ріттбергер пропонують (поділяючи

позицію О. Янга та Г. Ошеренка [30, с. 8 - 20]) розрізняти три головні напрями досліджень міжнародних режимів: теорії міжнародних режимів, що ґрунтуються на дослідженні сили (англ. power-based theories of inter-national regimes) [11, с. 83 - 135]; теорії міжнародних режимів, що ґрунтуються на дослідженні інтересу (англ. interest-based theories of international regimes) [11, с. 23 - 82]; теорії міжнародних режимів, що ґрунтуються на дослідженні знання (англ. knowledge-based theories of international regimes) [11, с. 136 - 210]. При цьому такі обширні визначення трьох груп шкіл у вивченні міжнародних режимів самі ж автори асоціюють вужче з такими відповідниками: реалізм, неолібералізм та когнітивізм, місце яких у формулюванні концепту міжнародного режиму належить дослідити докладніше.

Слід зауважити, що жодна з теорій міжнародних відносин, які розглядатимуться нижче, не заперечує впливу міжнародних режимів (яким би він не був) на світову політику, однак ступінь „інституціоналізму”, властивий кожній з теорій, суттєво відрізняється. Таку розбіжність в оцінці „інституціоналізму” автори „Теорій міжнародних режимів” А. Газенклевер, П. Майер та Ф. Ріттбергер пропонують розглядати як „властивість біхевіористичних моделей” [33, с. 209 - 213], на яких реалісти, неолібералісти і когнітивісти схильні будувати свої дослідження, роблячи припущення про природу держав як міжнародних акторів та їх мотивації” [11, с. 3].

Реалізм, будучи теорією міжнародних відносин, головна одиниця аналізу якого – **сила**, „припускає, що держави дбають не лише про абсолютні, але й про відносні переваги”, а тому вони „найменше схильні надавати великого каузального значення міжнародним інституціям, навіть якщо й усвідомлюють, що міждержавна співпраця, заснована на режимному підході, – це реальність, яка потребує пояснення” [11, с. 3]. Сучасну течію реалізму — неореалізм можна визначити як „теоретичний підхід до міжнародних відносин, що ґрунтується на раціоналістичній і договірній концепціях і зосереджується на головній ролі інституцій та організацій у міжнародній політиці”, а також є „найвідомішим способом вивчення міжнародних організацій та системи міжнародної співпраці загалом” [22, с. 110].

Представники школи неолібералізму, які головною одиницею аналізу вважають національний інтерес, мали, на думку авторів „Теорії міжнародних режимів”, „надзвичайний вплив у минулому [1980-і рр.] десятилітті і стали представниками головної наукової течії у вивченні міжнародних інституцій” [11, с. 4]. Неолібералісти хоча й не виключають ефектів величини сили акторів у міжнародних відносинах, однак наголошують на ролі міжнародних режимів як допоміжних засобів реалізації спільних інтересів держав. З таких позицій неореалісти, на переконання А. Газенклевера, П. Майера та Ф. Ріттбергера, „зображують

держави як раціональних егоїстів, котрі дбають лише про власні абсолютні вигоди” [11, с. 4].

Фундаментальну логіку неореалізму підсумовує Р. О. Кеохейн у праці „Необхідність режимів” [18, с. 325 – 355]: задля того, щоби між державами встановилися відносини співпраці, їм належить подолати низку проблем, які потребують колективних дій, багато з яких укорінені в транзакційних витратах. Іншими словами, держави мають знайти шляхи, що виключають спокуси шахрайства, до прикладу, у вигляді невиконання зобов’язань, взятих на себе за тією чи іншою міжнародною угодою. Уникнення таких делікатних ситуацій передбачає високий рівень поінформованості про дії та преференції інших держав, а також про можливі наслідки порушення умов міжнародних угод. У цьому плані міжнародні організації можуть слугувати форумом для обговорення шляхів вирішення координаційних проблем, створювати структури санкціонування і примусу, а також структури врегулювання суперечок і конфліктів, хоча фактичні первинні повноваження з санкціонування залишатимуться типовими державними повноваженнями. Однак саме завдяки таким функціям „міжнародні організації є цінними засадами міжнародної співпраці” [22, с. 111], позаяк моделі міжнародної співпраці можуть набувати еластичних форм з огляду на властиві зміни параметрів сили й інтересу, на яких ґрунтується сама співпраця між державами. Перша праця, у якій було застосовано такий договірний а чи неоліберальний підхід до міжнародних інституцій, зосереджувалася на вивченні міжнародних режимів, що визначалися як „сукупність імпліцитних чи експліцитних принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, на які орієнтуються очікування акторів у певній сфері міжнародних відносин” [21, с. 186]. На думку авторів оксфордського посібника з теорій міжнародних відносин, „однією з переваг дослідження режимів, порівняно з фокусуванням на вивченні індивідуальних міжнародних організацій, є те, що така зміна підходу дозволяє дослідникам враховувати неформальні інституції поряд з формалізованими структурами [міжнародних відносин]” [22, с. 111].

Когнітивізм, будучи науковою школою міжнародних відносин, основна одиниця аналізу якої – знання, зосереджувався, за спостереженнями А. Газенклевера, П. Майера та Ф. Ріттбергера, на „походженні інтересу держав, а у зв’язку з цим наголошував на ролі як каузальних, так і нормативних ідей” [11, с. 5]. Частину напрацювань науковців школи когнітивізму можна, по суті, вважати доповненням раціоналістичного напрямку неоліберальної школи у дослідженнях міжнародних режимів, що може заповнити прогалини неореалістичної теорії когнітивістським підходом формування переваг.

Глибший аналіз теоретичних шкіл і підходів до вивчення міжнародних режимів показує, що у них міститься більше спільних розумінь явищ, що досліджуються, аніж відмінностей. Апроксимативну природу теоретичних підходів засвідчує також те, що представники різних шкіл послуговуються

одним (консенсусним) визначенням явища, яке досліджується, — дефініцією міжнародного режиму, виробленою С. Краснером 1982 року, згідно з якою міжнародний режим – це „сукупність імпліцитних чи експліцитних принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, на які орієнтуються очікування акторів у певній сфері міжнародних відносин” [21, с. 186]. При цьому С. Краснер одраз уточнює визначення конститутивних елементів своєї дефініції: „Принципи – це емпіричні, каузальні й моральні переконання. Норми – це стандарти поведінки, установлені правами та обов’язками. Правила – це специфічні приписи поведінки чи заборони. Процедури прийняття рішень – це панівна практика ухвалення і реалізації колективного волевиявлення” [21, с. 186].

На думку дослідників міжнародних режимів Дж. Фінлейсона і М. Захера, „таке [краснерівське] визначення [режиму], будучи доволі ширшим [за інші пропонувані дефініції], залишає простір для маневрування та інтерпретації” [6, с. 275]. Справді, вужчі визначення міжнародного режиму можна знайти у Р. Кеохейна і Дж. Найя [15, с. 19], Е. Гааса [9, с.3 58] та О. Янга [31, с. 332].

За визначенням Р. Кеохейна і Дж. Найя, режим – це „сукупність основних домовленостей”, що включає „низку правил, норм і процедур, які регулюють поведінку [учасників] та контролюють її наслідки” [15, с. 19]. Водночас Е. Гаас, інший відомий дослідник теорії режимів, теж дотримується цього підходу, встановлюючи, що режим охоплює сукупність взаємопов’язаних „норм, правил і процедур, прийнятих для регулювання тієї чи іншої предметної сфери [міжнародних відносин]” [9, с. 358; 8, с. 553].

О. Янг визначає режими як „соціальні інституції управління діями суб’єктів, зацікавлених у проведенні доволі визначених заходів (чи погодженого комплексу заходів)” [31, с. 332], що є „визнаними моделями поведінки чи практики, щодо яких збігаються очікування [залучених учасників]” [32, с. 277]. Водночас О. Янг застерігає, що не слід розуміти режими винятково за функціоналістичним підходом: навіть якщо „режими – це соціальні інституції, їх не слід ототожнювати з якимись функціональними структурами, хоча функціонування режимів часто сприяє виконанню певних функцій” [32, с. 277].

Позаяк консенсусне, хоча й комплікативне, визначення міжнародного режиму, за С. Краснером, не лише спонукає дослідника ґрунтовно осмислити взаємозв’язки різних заборон („правил” у термінології Р. Кеохейна) у тій сфері міжнародних відносин, що досліджується, але й вимагає певної структуризації означень, полегшуючи процес порівняння суміжних сфер, що, у свою чергу, є передумовою індуктивного формулювання теорії. Зрештою й ієрархія складових режиму, що властива консенсусному визначенню, дозволила С. Краснеру сформулювати дві моделі еволюції режиму і уточнити водночас одиничні його елементи: „зміни правил та процедур прийняття рішень – це зміни в рамках режиму за умови, що принципи й норми залишилися незмінними” [20, с. 3];

натомість „зміни принципів та норм – це зміни самого режиму” [20, с. 4]. На переконання авторів книги „Теорії міжнародних відносин”, „така стратегія аж ніяк не доступна тим, хто приймає кеохейнівську „виструнчену” дефініцію”, унаслідок чого „не дивно, що консенсусне визначення завжди знаходило підтримку” [11, с. 13]. Серед adeptів краснерівського визначення міжнародного режиму знаходимо М. Захера [35], Б. Колер-Кох [19], Г. Мюллера [23], а також С. Хаггарда і Б. Сіммонс [10].

Теоретичні напрацювання у сфері дослідження міжнародних режимів уже сьогодні дозволяють вивести властивості міжнародних режимів, визначальні для їх функціонування та украй важливі для їх розуміння:

- **(довго)тривалість**, котра відрізняє режим від форми *ad hoc* домовленостей і структур: на думку С. Краснера, „режими належить розуміти як щось більше, ніж тимчасові домовленості, що піддаються змінам зі змінами влади чи інтересів” [20, с. 2]. Р. Кеохейн зауважує, що аналітично належить відрізнити режими від угоди [15, с. 19]. Таке бачення поділяє й С. Краснер, зазначаючи, що „угоди – це тимчасові, тобто *ad hoc*, часто одноразові домовленості. Сприяти укладенню таких угод – це мета режиму” [20, с. 3];

- **готовність учасників до нехтування короткостроковими національними інтересами на користь довгострокових переваг від співпраці в структурі режиму**, адже, з розрахунку на взаємно пропорційну поведінку, держави, що засновують міжнародний режим, *de facto* беруть за принцип поведінки нехтування короткостроковими калькуляціями власних інтересів на користь довгострокових переваг від співпраці у межах структури режиму [28, с. 132 - 135];

- **унікальна форма**, адже концепція міжнародного режиму „включає не лише норми та очікування сприяння співпраці, але й форму співпраці, що є значно більшою, аніж та, що супроводжує реалізацію короткострокового власного інтересу. Піти назустріч вимозі грабіжника віддати гроші – це не брати участь у режимі, навіть якщо така взаємодія відбувається з повторюваною частотністю, а всі її учасники мають ті самі очікування. Аналогічно факт, що жодна супердержава не атакує іншу з якою завгодно формою співпраці, але не режимом” [14, с. 173]. Крім того, на думку П. Циганкова, міжнародні режими в силу власної форми слугують „засобами поліпшення інформування кожного з учасників про поведінку іншого” [2, с. 448];

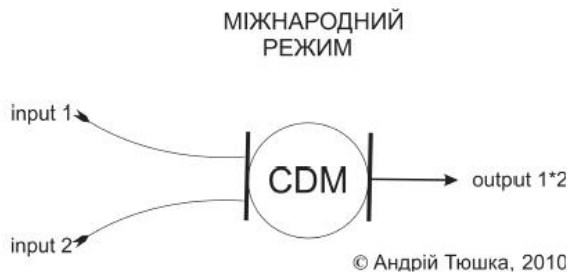
- **дилемна природа**, особливо у сфері безпеки та оборони: стимули для формування таких режимів, як і перешкоди для цього, особливо велике значення мають у безпековій сфері, зокрема через „дилему безпеки”. Як зазначають Дж. Герц [12, с. 157 - 180] і Г. Батерфілд [4, с. 19 - 20], велика кількість політик, сформульованих задля підвищення безпеки однієї держави, автоматично і неумисно спричиняються до пониження рівня безпеки інших. Таким чином, безпекові режими характеризуються як особливо цінні, але і як особливо складні у плані їх встановлення – „цінні,

оскільки індивідуалістичні дії не лише затратні, але й небезпечні; складні у встановленні, оскільки страх, що інший [учасник режиму] порушує чи порушуватиме засади співпраці, є потужним стимулом для кожної держави вдатися до дій поодинці, навіть якщо вона бажатиме, аби режим процвітав” [14, с. 174];

- **внутрішня динаміка і розвиток режиму**, що проявляються як у виробленні власне режимних імперативів поведінки учасників (тобто обмежень такої поведінки), так і у здатності режиму адаптуватися до зміни політичного середовища його функціонування, зокрема шляхом розширення на нових учасників, структурно-політичні і правові межі міжнародних режимів „приносять вигоди, але й покладають зобов’язання на держави, що долучилися до них” [11, с. 11], „а часто навіть і на аутсайдерів певного режиму” [2, с. 448], що з часом та через політичну необхідність можуть перейти до категорії інсайдерів того чи іншого режиму.

Наостанок зазначимо, що режими не виникають самі по собі: „Режими спричиняють пов’язану з ними поведінку і результати. Вони не лише епіфеноменальні. Незалежний вплив режимів – головний момент їх аналізу” [20, с. 6]. Це твердження і є тією властивістю, що найбільше відрізняє режим від інших форм міжнародної співпраці, адже результат режимної співпраці – це наслідок реалізації незалежної від національних інтересів внутрішньої стратегії режиму, а не наслідок втілення окремих національних стратегій політики, хоча вони й слугують вихідними даними.

Дослідивши суть та особливості поняття „міжнародний режим”, пропоную відобразити їх схематично задля подальшого наукового використання:

де: **input 1** та **input 2** – вихідні умови співпраці учасників, відповідно, першого і другого; **output 1*2** – спільний результат співпраці учасників; CDM – спільний центр прийняття рішень, розміщений в окремому (власне режимному) політичному середовищі.

Характерно, що при цьому бачення мотивів і предмета співпраці, за самим визначенням міжнародного режиму, не є подібними чи ідентичними,

а тим більше спільними ($\text{input } 1 \neq \text{input } 2$). Відтак результатом не може бути підсумок вхідних показників, адже вони не однорідні. Натомість взаємодія учасників режиму дає мультиплікаційний результат, множення вхідних показників ($\text{output } 1 * 2$). У випадку режиму не має значення, чи реалізація різних цілей учасників відбулася на паритетних умовах, а чи за правилами „гри з нульовою сумою” – політичну вагу має результат, продукований режимним центром прийняття рішень.

Графічна модель міжнародного режиму дозволить адекватно оцінювати потенціал впливу того чи іншого міжнародного режиму, що, у свою чергу, може бути проміжною змінною формулювання національних стратегій міжнародних відносин у межах відповідних міжнародних режимів. До прикладу, розуміння зовнішньої політики Європейського Союзу як автономної політики у межах регіонального режиму економічно-політичної інтеграції, а не як простої сукупності зовнішніх політик його держав-членів, дозволить виробити на національному (скажімо – українському) рівні адекватні стратегії і методи лобювання політики інтеграції. Прикладний аналіз теоретичних формул взаємодії міжнародних режимів заслуговує, таким чином, на посилену увагу представників української політичної науки й претендує на статус перспективного стратегічно-моделюючого інструмента національної зовнішньої політики.

Література:

1. **Тюшка, Андрій.** Концептуалізація німецько-французьких безпеково-оборонних відносин як форми міжнародного режиму // Міжнародні відносини: політичні, правові, економічні, лінгво-країнознавчі аспекти. Матеріали звітної наукової конференції факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, 5 - 8 лютого 2010 р. – Львів: ЛНУ, 2010. – 344 с. – С. 65 - 70.

2. **Цыганков П. А.** Теория международных отношений: Учеб. пособие. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.

3. **Barschdorff, Peter.** Facilitating transatlantic cooperation after the Cold War: An Acquis atlantique. – Hamburg: LIT Verlag, 2001. – 237 p.

4. **Butterfield, Herbert.** History and Human Relations. – London: Collins, 1950. – 254 p.

5. **Efinger, Manfred / Rittberger, Volker / Z rn, Michael.** Internationale Regime in den Ost-West-Beziehungen. – Frankfurt a.M.: Haag+Herchen, 1988. – 193 s.

6. **Finlayson, Jock A. / Zacher, Mark W.** The GATT and the regulation of trade barriers: regime dynamics and functions / **Krasner, Stephen D. (Ed.).** International Regimes. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983. – 388 p. – pp. 273 - 314.

7. **George, Alexander L. / Farley, Philipp J. / Dallin, Alexander (Eds.).**

U.S. - Soviet Security Cooperation. Achievement, Failures, Lessons. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1988. – 768 p.

8. **Haas, Ernst B.** Technological Self-Reliance for Latin America: The OAS Contribution // International Organization. – 1980. – Vol.34. – No.4. – pp.541-570.

9. **Haas, Ernst B.** Why Collaborate? Issue-Linkage and International Regimes // World Politics. – April 1980. – Vol. 32. – No.3. – pp. 357 - 405.

10. **Haggard, Stephan / Simmons, Beth A.** Theories of International Regimes // International Organization. – 1987. – Vol. 41. – No.3. – pp. 491 - 517.

11. **Hasenclever, Andreas / Mayer, Peter / Rittberger, Volker.** Theories of international regimes. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 248 p.

12. **Herz, John.** Idealist Internationalism and the security Dilemma // World Politics. – 1950. – No.2. – pp. 157 - 180.

13. **Hong, Ki-Joon.** The CSCE Security Regime Formation: An Asian Perspective. – London: Macmillan Press Ltd., 1997. – 234 p.

14. **Jervis, Robert.** Security Regimes / **Krasner, Stephen D.** International Regimes. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983. – 388 p. – pp. 173 - 194.

15. **Keohane, Robert O. / Nye, Joseph S.** Power and Interdependence: World Politics in Transition. – Boston: Little, Brown and Company, 1977. – 273 p.

16. **Keohane, Robert O. / Wallander, Celeste A.** Risk, Threat and Security Institutions / **Haftendorn, Helga et al.** (Eds.). Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 400 p. – pp. 21 - 47.

17. **Keohane, Robert O.** After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984. – 290 p.

18. **Keohane, Robert O.** The Demand for International Regimes // International Organization. – 1982. – Vol. 36. – No.2. – pp. 325 - 355.

19. **Kohler-Koch, Beate.** Regime in den internationalen Beziehungen. – Baden-Baden: Nomos, 1989. – 439 S.

20. **Krasner, Stephen D. (Ed.)**. International Regimes. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983. – 388 p.

21. **Krasner, Stephen D.** Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables // International Organization. – 1982. – Vol.36. – No.2. – pp.185-205.

22. **Martin, Lisa L.** Neoliberalism / **Dunne, Timothy / Kurki, Milja / Smith, Steve (Eds.)**. International Relations Theories: discipline and diversity. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 350 p. – pp. 109 - 126.

23. **Müller, Harald.** Die Chance der Kooperation. Regime in den internationalen Beziehungen. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1993. – 203 s.

24. **Müller, Harald.** Regimeanalyse und Sicherheitspolitik / **Kohler-Koch, Beate (Hrsg.)**. Regime in den internationalen Beziehungen. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1989. – 1. Auflage. – 437 s. – S. 277 - 313.

25. **Rittberger, V. / Zürn, M.** Regime Theory: Findings from the Study of „East-West Regimes” // Cooperation and Conflict. – 1991. – Vol. 26. – No.4. – pp. 165 – 183.

26. **Rittberger, Volker.** International Regimes in East-West Politics. – London: Pinter Pub Ltd, 1990. – 272 p.

27. **Ruggie, John Gerard.** International Responses to Technology: Regimes, Institutes and Technocrats // International Organization. – 1975. – Special Issue Vol.29. – No.3. – pp.557-583.

28. **Stein, Arthur A.** Coordination and Collaboration: regimes and anarchic world / **Krasner, Stephen D. (Ed.)**. International Regimes. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983. – 388 p. – pp. 115 - 140.

29. **Wolf, Klaus Dieter / Zürn, Michael.** „International Regimes” und Theorien der internationalen Politik // Politische Vierteljahresschrift. – 1986. – Jg.27. – Nr.2. – S. 201 - 221.

30. **Young, Oran R. / Osherenko, Gail.** Polar politics: creating international environmental regimes. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993. – 276 p.

31. **Young, Oran R.** International Regimes: Problems of Concept Formation // World Politics. – April 1980. – Vol. 32. – No.3. – pp. 331 - 356.

32. **Young, Oran R.** Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes // International Organization. – 1982. – Vol. 36. – No.2. – pp. 277 - 297.

33. **Young, Oran.** International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989. – 264 p.

34. **Zacher, Mark W. / Sutton, Brent A.** Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. – Cambridge: CUP, 1996. – 316 p.

35. **Zacher, Mark W.** Trade gaps, analytical gaps – regime analysis and international commodity trade regulation // International Organization. – 1987. – Vol. 41. – No.2. – pp. 173 - 202.